

Spoštovane tovarišice in tovariši, gospod župan, cenjene ištrijanke in ištrijani,

Če bili danes leta 1941, bi bil ta naš »zbor« najbrž taje, v kakšni zatemnjeni sobi, z zavesami na oknih, kurirčkom pred vrati, pa tudi šepetali bi. Tako pa smo ob morju, smo ozvočeni, tudi program je vnaprej usklajen. Zdi se, kot da upor nikoli bi bil bolj udoben.

Pa ni bil, veste? Bil je boleč, nepozaben, predvsem pa nujen. Vendar danes ni več samoumevno, kaj pomeni »upreti se«. Proti komu? Za koga? In zakaj bi se sploh trudili, če nas na koncu vse skupaj pelje v apatijo, v neskončne razprave o tem, kdo je bil na pravi in kdo na napačni strani zgodovine, kdo ima pravico do spomina in kdo do pozabe.

V tem svetu, kjer se zgodovina vsak dan prepíše na novo, je spomin podoben tistim dobrim starim videokasetam. Je raztegnjen, popačen, pogosto pa presnet z nečim bolj všečnim. Ampak obstaja nekaj, kar še vedno zveni bolj resnično kot spomin. Svoboda. Beseda, ki pomeni stanje, ko človek ni last nikogar. Stanje, ko skupnost ali država nista podrejeni neomejeni, samovoljni oblasti ali kaki drugi državi.

Pisatelj Albert Camus je nekoč dejal, da svoboda ni nič drugega kot priložnost, da postaneš boljši. In res – svoboda ni stanje brez omejitev. Je prostor odgovornosti. Je prostor odločitev. In je predvsem nekaj, kar nam lahko vsak trenutek spodnesejo izpod nog. Če nismo pazljivi. Če nismo aktivni. Če smo – kar se danes zdi celo moderno – apatični. Če vprašate mene, smo prav zaradi apatičnosti, v zadnjih desetletjih pozabili biti boljši.

Nismo pa pozabili, da Istra in Slovenija nista bili vedno mirni. Niti svobodni.

Osvobodilno fronto so ustanovili v noči iz 26. na 27. april 1941. Ko so fašisti in nacisti zatirali naš narod, ko so se na ulicah vrstile hišne preiskave, deportacije, streli brez opozorila in so mestne tlakovce prekrivale kaplje krvi ... takrat. Takrat se je rodila Osvobodilna fronta. V času, ko je bilo nekaterim udobno čakati, je skupina ljudi rekla NE! Ne bodo nas potolkli, ne bodo nas izbrisali. Ne bodo nas naučili molčati. In ker to govorim na Primorskem, ni odveč dodati: Fašizem je tukaj še nedolgo nazaj pokazal svoje zobe. IN šel še dlje – zarezal je v jezik, v identiteto, v kosti.

Zato se danes klanjamo tistim, ki so si v okupirani Sloveniji upali sanjati o svobodi. Tistim, ki so z letaki, besedami, s sabotажami in orožjem začeli boj, ki ga ni vodila vojska, temveč narod. Narod, ki je razumel, da čakati pomeni sodelovati.

In ne, to ni bil nek kmečki upor. To ni bil le gverilski manever. Bila je organizacija z vizijo. Z idejo, da se ne borimo samo proti okupatorju, ampak za novo družbo.

Zato je ta praznik pomemben. In zato ni čudno – čeprav je ogabno – da se prav vsako leto najdejo neki kvazi modreci, ki antifašističen boj popljujejo kot zločinskega, kot nedemokratskega, ker naj bi v njem sodelovali – bog ne daj – komunisti! Ker so se dogajali izvensodni poboji. Seveda nso se. To ni bila dijaška ekskurzija. To je bila vojna!

Kaj pa danes?

Danes se pa vse bolj zdi, da zgodovina ni več stvar dejstev, ampak okusa. Zato je nujno, da tudi mi povemo jasno in glasno: če ne bi bilo OF, če ne bi bilo partizanova, če ne bi bilo tistega »smrt fašizmu – svoboda narodu« bi danes morda govorili v jeziku tistih, ki bi nas najraje zbrisali z zemljevidov.

Danes živimo v Evropi, no, v svetu, kjer fašizem ne nosi samo črnih srjajc. Lahko nosi tudi visoke pete, ima blond lase, mirne duše razlaga, da so vrednote relativne in se sprašuje, če je solidarnost sploh smiselna. TIGRovce bi danes gotovo proglasil za kulturne marksiste, woke aktiviste ali nevladnike, ki cuzajo državni proračun.

Ta fašizem je včeraj prepovedal petje pesmi Bella Ciao, ki je simbol upora proti fašizmu in nacizmu. Ne samo v Italiji, temveč po vsem svetu.

Danes je postalo moderno svobodo prodajati v zavajajočem pakiranju. Pa tu ne govorim o imenih političnih strank. Govorim o tem, da se javnost manipulira z občutkom kratenja svobode. Kratenje svobode ni to, da ne smemo vsepovprek žaliti ljudi in groziti. Kratenje svobode ni to, da nas tu pa tam kdo opomni, da lahko tudi kak dan preživimo brez mesa. Kratenje svobode ni to, da ni več arom v elektronskih cigaretah. Kratenje svobode je recimo to, da se ženskam ne dovoli odločati, kaj bodo počele s svojim telesom. Je to, da se pljuva po ljubezni dveh žensk ali dveh moških.

Spet se bom vrnil h Camusu. Njemu filozofija ni služila za salonsko nakladanje, temveč za iskanje smisla v nesmislu. Camus ni rekel, da nam bo svoboda avtomatsko prinesla srečo, poln hladilnik in znižane obrestne mere. Rekel je samo, da ti daje priložnost – priložnost, da vse zapraviš. Zares se zazrimo vase in pogledimo, do kam smo prišli. Sredi Gorice in Trsta vzklikajo fašistične parole. V Izoli na stenah blokov gledamo svastike. Neki zamaskirani kreteni marširajo po centru Ljubljane in mahajo s transparenti. redi Rima imajo zborovanja v čast Mussoliniju. In to vse v imenu neke kvazi svobode. Ljudje božji, to ni samo fora. To ni »svoboda govora«. To je projekcija nasilja. In čeprav se zdi, da gre samo za peščico marginalcev, nas zgodovina uči, da ni treba veliko. Dovolj je, da tiho opazujemo

Tako kot to že leta in leta počnejo v Vatikanu. Preselimo se za trenutek tja. Nekoliko ironično je, da prav na dan, ko se je rodil upor, k večnemu počitku polagamo upornega papeža.

Papež Frančišek je bil, če parafraziram svojega novinarskega kolega, eden zadnjih človeških papežev, ki je včasih govoril stvari, ki so imele smisel, preden so ga institucionalni oklepi Vatikana popolnoma pogoltnili.

Kljub svoji človeškosti in tu pa tam nasprotovanju cerkvenim normativom, je bil Frančišek še vedno na čelu organizacije, katere predstavniki se še leta 2025 obnašajo, kot da jih je sam Bog poslal na zemljo z nalogo, da nas spravijo v vrsto in moralizirajo o tem kaj je prav in kaj ni. Medtem pa je njihova zgodovina – da ne rečem kriminalni dosje – še vedno na pol zaprašena, napol zamolčana. In če kdo sliši ime Marko Rupnik v istem stavku kot »pred bogom smo vsi enaki«, potem naj se vpraša, kjer se je izgubila tista »svoboda, da si boljši«. Bu? Morda je pač ostala ujeta nekje med križi, pozlačenimi kelihi in nedotakljivimi arhivi.

Ne, Cerkev ni in ne bo glasnik svobode. Kot institucija »ne«. Kot posamezniki – morda. Ampak sistem, ki sistematično ščiti zločince, ni prostor upora. Je prostor pokorščine.

Zato, dragi Frančišek. Počivaj v miru, hvala za vso človeškost. Še dolgo bomo sanjali papeža, kot si bil ti. A vsemu temu navkljub, te bomo nekateri raje imeli za opomin kot za svetnika.

Naj vas to ne zavede – kriza ni le njihova. Tudi mi imamo svojo, bolj domačo verzijo hinavščine. Doma imamo toliko svobode, da nas nekateri pozivajo, da bojkotiramo referendum.

Na tem mestu ne govorim o prihajajočem referendumu. Lahko bi, ker tudi sam prihajam iz kulture, a danes ni čas za to. Govorim o vseh referendumih in volitvah, ki še prihajajo. Nikakor in nikoli jih ne smemo bojkotirati.

Če smo res potomci TIGROvcev, če živimo v duhu Osvobodilne fronte, se ne odrekajmo volitvam. Referendumom. Družbenim bojem. Če bi OF bojkotirala, bi danes govorili italijansko ali nemško. Ne bi imeli slovenščine v šolah. Ne bi imeli Ankarana. Morda ne bi imeli niti nas. Bojkot je lahko izraz svobode. A preprosto je samo elegantna oblika lenobe.

Zato vam rečem: ni dovolj, da sedimo na proslavah. Ni dovolj, da si rečemo, kako lepo pojejo otroci. Ni dovolj, da enkrat na leto rečemo »hvala« borcem. Dovolj bo takrat, ko bomo živeli kot ljudje, ki si svobodo zaslužijo. Ki jo nosijo vsak dan. Ki ne čakajo, da pride rešitelj, ampak sami dvignejo roke. Danes smo tukaj, ker nekdo nekoč ni bil tiho. Ker se ni sprijaznil. Ker je verjel, da se da tudi drugače. In če to danes pozabimo, potem ne slavimo upora — slavimo lastno lenobo. In če zaključim s Kosmačem, ki ni bil ne revolucionar ne filozof, ampak samo dober človek in dober pisatelj: »Eden najmanjših narodov je izpolnil svojo največjo dolžnost: Dvignil se je,

ko so ga poteptali na tla, in šel z golimi rokami v boj. Bil se je za človeka in zato zmagal.«

In če se ne bomo dvignili, kot se je dvignila OF, bomo počasi ležali. Vsak na svojem kavču, v mehurčku lastne pravice do pritoževanja.

Če smo res svobodni, potem je zdaj čas, da to pokažemo. Z dejstvi, z dejanji, z odločitvami. In z besedo, ki je včasih najmočnejše orožje.

Zahvaljujem se Združenju antifašistov, borcev za vrednote NOB in veteranov Ankaran za vabilo, predvsem pa hvala vsem prisotnim, ki ste potrpežljivi do konca mojega govora. Naj živi odgovornost. Zapomnite si – ena Bella Ciao na leto ni dovolj!

Smrt fašizmu – svoboda vsem narodom!